

Keszeg Anna

Az elitek szubkultúrája

A szubkultúra fogalom alkalmazásának problematikusságára e kötet több írása is figyelmezteti az olvasót. Az ifjúsági, látványos szubkultúrákra szűkített értelmezéstől a deviáns viselkedés különböző formáit szubkultúraként azonosító tág meghatározásig terjedő spektrumban az elitek csoportjának tárgyalása, mely ennek az írásnak a feladata lenne, sajátos nehézségekbe ütközik. Hogyha eltekinünk azoktól a gondoktól, melyek az *elit* szó használatából erednek (mentségemre szóljon, hogy a szót itt pragmatikus okokból, a vizsgált csoport elkülönítésére szolgáló szakmai identitásból kiindulva alkalmazom), az elitek szubkultúrájáról beszélni egy foglalkozási csoportra jellemző speciális kulturális viselkedés értelmében lehetséges. Így viszont két olyan kutatási irányzattal érdemes számolni, mely a csoport vizsgálatához szempontokat és módszertani fogódzót adhat: az értelmiségiek történetével (Charle 1996, Masseau 1996, Rioux–Sirinelli 1997) és az értelmiségyszociológiával (Bourdieu 1989, Szalai 1994), melyek az itt exponáltaknál különböző hipotézisek környezetében engednék kontextualizálni a következő állításokat. Kérdéses lehetne a vizsgálatra kerülő értelmiségi csoport genealógiája, társadalmi mobilitása, a karrierminták öröklődése, a szociális háló összetétele, a csoport autonómiája, a kapcsolathálók sűrűsége, az értelmiségi mező szerkezete és a társadalmi struktúrán belül elfoglalt helye. Bár ezek a szempontok ott munkálnak állításaim mögött, eredményesebbnek éreztem, ha a szubkultúrákutatók egyik általam kulcsfontosságúnak érzett kérdéséből kiindulva beszélek arról, hogyan olvasható szubkultúraként az értelmiségi habitus. Kérdéseim ezek lesznek tehát: a szabadidő kitöltésének milyen sajátos módjai jellemzőek az értelmiségi-re; milyen hobbija van annak, aki szakmai foglalkozása szerint a felsőoktatásban irodalmárként vagy történészként dolgozik; hogyan képzei el szakmai feladatai és hobbija viszonyát; milyen kulturális szubsztanciára épül az értelmiségi szerepkör; milyen élettörténet hitelesíti az értelmiségi öndefiníciót?¹

¹ A kérdések körvonalazásában Kacsuk Zoltán tanulmánya (Kacsuk 2005), illetve a *Replika* című folyóirat általa szerkesztett tematikus szubkultúra-tömbje (Szubkultúrákutatók? *Replika*. (53) 90–171.) volt segítségemre.

A források. Vizsgálódásom forrását két retrospektív jellegű, személyes vallomásokat tartalmazó szöveghalmaz képezte, melynek szerzői a mai magyarországi felsőoktatásban irodalmárként vagy történészként tevékenykednek. Az irodalmárok esetében Szirák Péter által 1994 és 1999 között az *Alföld* folyóirat számára készített 13 interjút dolgoztam fel,² a történészek esetében pedig a *Korall* 2005-ös³ számában megjelent 21 életút-beszámolót, melyeket a szerkesztőség körkérdésére válaszoló társadalomtudósként (történész, társadalomtörténész, szociológus, néprajztudós) meghatározott kutatók írtak 2004–2005-ben.

Módszerek. A meglevő interjúk feldolgozásához szolgáló módszertan kiválasztásához először a magyar értelmiszsociológiai kutatásokban kerestem fogódzót. Látnom kellett azonban, hogy az 1970-es, 1980-as években intézményesült kutatási irányzat mára már jobbára nem létezik, illetve, ha igen, a publicisztikába szorult vissza, vagy pedig felszívódik, beépül a szabadidő, a társadalmi mobilitás, a nők szociológiája, faluszociológia stb. kutatásába. Az 1980-as évek végén a Huszár Tibor munkái⁴ által erőteljesen jelen levő aldiszciplínát a kortárs szociológia talán az osztályalapú, marxista társadalomfelfogás egyik tüneteként utasítja vissza. Ezért éreztem úgy, hogy egy az osztályalapú társadalommodellt megtartó – ezért igencsak vitatott –, de annak korlátaival is számoló szociológiai elméletből kell kiindulnom, a Pierre Bourdieu-éből, mely a kortárs francia társadalomtörténeti alapú értelmiségértörténetben talált visszhangra. Az interjúk és beszámolók olvasásában Pierre Bourdieu kétszeresen is befolyásolt. Egyrészt a francia *grande école*-okról írott könyvének (Bourdieu 1989) azzal a hipotézisével, hogy a társadalmi egyenlőtlenségeket újratermelő oktatáson belül az elitképzés még fokozottabban érvényesíti ezt a tendenciát, és ebben éppen azért lehet különösen hatékony, mert republikánus eredete miatt demokratizmussal álcázza eljárását. Ladányi János egy tanulmányában (Ladányi 1994) magyar viszonyokra vonatkozóan hasonló hipotézist fogalmazott meg: szerinte az 1970-es évekre kialakult egy olyan vezető- és szakember-bázis, mely képes volt magát újraprodukálni. Ezzel az értelmiség iskolai pótlása lezárult, a *kulturális tőkének* pedig determináló hatása lett. A rendszerváltással pedig

² A beszélgetések önálló kötetben is megjelentek: Szirák 2002.

³ Hogyan lettem történész? A *Korall* körkérdése a pályaválasztásról. *Korall* 2005 (21–22) 161–284.

⁴ A Huszár Tibor által szerkesztett kötetek közül most kettőre hivatkozom: Huszár 1977, Huszár 1981.

éppen ez a *kulturális tőke* tűnt kevésbé kompromittáltk, ami a humán-értelmiségi felértékelődéséhez vezetett. Hasonló jellegű eredményeket mutatnak Szalai Erzsébet kutatásai is, akit főként a mai magyar politikai elit kialakulása érdekelt (Szalai 1994). Ebből kiindulva a szövegek olvasásában egyik kiindulópontom az volt, hogy a kérdezettek mennyire visznek tovább családi viselkedésmintát, hogy az értelmiségi származás mennyire tekinthető dominánsnak, illetve hogy a politikum mennyire befolyásolta karrierük alakulását (választásaikat). Az interjúk olvasásának egyik legérdekesebb tapasztalata éppen az, hogy látni engedte több generáció tudományossághoz való viszonyát, karrierlehetőségeit, hiszen az ötveneseket a hetvenesektől elválasztó húsz év éppen a Ladányi és Szalai által említett átmeneti periódust jelenti. Ezeknek a különbségeknek a belátásához a beszélők által említett intézmények, szakmai kapcsolatok és külföldi tudományos közösségek számát vettem figyelembe. Az értelmiségi karrier elemzésének másik szempontja az Eötvös Collegium szerepére való rákérdezés volt. Kiindulópontom másik összetevőjét a beszédmód elemzése képezte. Ehhez a kérdéshez szintén Pierre Bourdieu-t idézném: hogyan járulnak hozzá ezek a szövegek a *biografikus illúzió* (Bourdieu 1986) megképzéséhez, milyen képet forgalmaznak a beszélőről (kérdezettől), mennyire játszanak rá (reflektálnak) a beszédhelyzet ellentmondásosságára, mesterségességére. A szövegek elemzéséhez olyan táblázatot használtam, melyen a következő kritériumokat tüntettem fel: a beszélő neve, származása (társadalmi státus: értelmiségi–nem-értelmiségi; régió: vidéki–városi), pályaválasztását befolyásoló tényező (család, iskolai viszony, politikai kényszer, más, nem pontosított tényező), politikai helyzet értékelése (pozitív, negatív, semleges), karrier értékelése (pozitív, negatív, semleges), felsorolt szakmai kapcsolatok, intézmények, külföldi tudományos közösségek száma, a beszédhelyzethez való reflektált/reflektálatlan viszony, felsorolt hobbik. A populáció kis volta miatt az említett szempontokban durván mértem: nem vettem figyelembe olyan, a karrierminták kutatásában bevett elkülönítéseket, mint: mindkét szülő értelmiségi, egyik szülő értelmiségi, illetve az értelmiség melyik csoportjába tartozik (egészségügyben dolgozók, ügyvédek, oktatásbeliek stb.).⁵

Problémák. A kijelölt szempontok érvényesítése abban az esetben egyszerűbben ment volna, ha az interjúkhoz szükséges kérdésanyagot, esetleg kérdőívet magam állítom össze. Itt azonban kész szöveggorpusszal álltam

⁵ Ezekhez a szempontokhoz lásd: Gergely–Szakál 2004.

szemben, melyhez képest kérdéseim külsődlegesek maradtak, bár megfogalmazásukhoz éppen a korpusz ismerete vezetett el. Ugyanakkor a kiválasztott populáció reprezentativitása is kérdéses. Bizonyára más eredményekhez vezetett volna egy itt megadott kérdéseket tartalmazó kérdőívnek a magyar irodalomtörténészek, történészek teljes populációján való kipróbálása (nyilván, ezeknek a közösségeknek a határait nagyon nehezen lehetne meghúzni, a szaklapokban időnként publikáló gimnáziumi tanárokból kiindulva a professzorokig, a levéltárosokig és az irodalomtudományi intézetben dolgozóig, muzeológusokig). Itt a beszélgetések eleve adták a megfigyelendő populációt. Az összevetés másik nehézségét az eltérő terjedelmű szövegek összevetése jelentette, mely összefüggésben áll a beszédhelyzetek különbözőségével.

A populáció. A 2001-es népszámlálás⁶ adatai szerint Magyarországon 14669-en dolgoztak oktatóként a felsőoktatásban. Ehhez a számhoz képest, mely fokozattól és diszciplínától függetlenül adja meg a felsőoktatáshoz köthető értelmiségi elit populációjának kiterjedését, az általam figyelembe vett 34 eset mindössze 4,31%-ot tesz ki. Ha azonban az interjúk, beszámolók elkészülésének feltételeire figyelünk, ez a mennyiségi arány átértékelődik: olyan 34 személyről van itt szó, akiket a szerkesztőség (Szirák Péter) valamilyen szakmai konszenzus alapján reprezentatívnak ítélt. A *Korall* által végzett felmérés esetében a megkérdezettek kijelölésére vonatkozóan a négy megnevezett diszciplínán kívül még egy szelekciós szempontot emelnek ki a szerkesztők: „A megkeresés egyetlen szempontja az 50. év feletti életkor volt.” Nyilván kérdéses, hogy az 50. év betöltését mennyire lehet a karrierre való visszatekintéshez alkalmas korként kezelni, ezen Klaniczay Gábor és Gerő András lepődnek meg, még inkább kérdéses azonban, hogy ezen az egyetlen szemponton kívül, hogyan határolta le a szerkesztőség a megkeresettek csoportját (hányan és kik lehettek a megkérdezettek, ahhoz a 21-hez képest, akik válaszoltak a felhívásra). A 34 személy közül mindössze 4, vagyis 11,76% nő: egy irodalmár, Thomka Beáta mellett három történész, Bácskai Vera, H. Balázs Éva és Péter Katalin. A Thomka Beátával való beszélgetésben nem a nőiség, hanem a vajdasági származás válik kuriózzummá. A történészek között pedig mindössze Bácskai Vera beszél arról, hogy biológiai identi-

⁶ Központi Statisztikai Hivatal, 2003. 2.4.10.-es táblázat: Foglalkoztatottak foglalkozási főcsoport, kiemelt foglalkozási csoport és foglalkozási viszony szerint.

tása hátrányos helyzetbe hozta.⁷ Ami a társadalmi mobilitást illeti, Pierre Bourdieu jóslata a társadalmi egyenlőtlenségek újratemelődéseről alighanem a magyar anyagon is igazolható. A figyelembe vett 34 esetből 24-ben, azaz az esetek 70,58%-ban van értelmiségi a szülők között, három esetben pedig a szülők társadalmi hovatartozása nem állapítható meg. A megkérdezettek 47,05%-a vallja azt, hogy a családi modell, ösztönzés játszott leginkább szerepet a karrierminta alakulásában. Ezek a szám adatok még jelentésesebbek lesznek, ha figyelembe vesszük, hogy a legnagyobb kapcsolathálót felmutató Klaniczay Gábor (54) és Szegedy-Maszák Mihály (99) éntörténetében a családi kapcsolatok továbbörökítése nagyon hangsúlyos. Klaniczay Gábor él leginkább örökölt kulturális tőkével: Kubinyi András után az ő esetében a legmagasabb az említett intézmények száma (21 a 25 mellett), hat esetben az intézményhez való viszony alapítói, illetve a kisebbségi Thomka Beáta mellett, akinél a születési hely tudományos közösségével való kapcsolat is intenzív marad, Klaniczay Gábor az egyetlen, aki négy külföldi tudományos közeggel áll összeköttetésben (amerikai, olasz, francia, német). A másik két extrém eset a Dávidházi Péteré (60), illetve a Kubinyi Andrásé (55). Az utóbbi azért kivételes, mert szerzője 25 oldalas beszámolója terjedelmileg sokszorosa az egyébként 5 oldalt csak néhány esetben meghaladó történet-szövegeknek, így az említések száma is természetesen növekszik. Az arisztokrata származású Kubinyi András történeteként a forrásokhoz való viszonyában hivatkozik családi hagyatékára: a történelem tanulmányozása nála családtörténeti, genealógiai kutatásként indul. Dávidházi Péter és Gunst Péter esete a szabályt erősítő kivételek. Dávidházinál a birkózás hobbija, Gunstnál pedig az olvasás intenzív és nagyon korai gyakorlata az, ami a tudományos életben való megmaradást és bizonyítást biztosítja a hátrányos származás ellenére. Ugyanakkor az esetek 79,41%-ában városi, ezen belül pedig 38,23%-ában pedig budapesti származás mutatható ki. A 34 eset közül az irodalmároknál egyszer, a történetészeknél pedig 5 esetben (A. Gergely András, Kósa

⁷ „Amikor az elemi iskola befejezése után apám polgáriba akart írni, én viszont gimnáziumban akartam folytatni tanulmányaimat, hangzott el az a mondat, amely visszagondolva – későbbi tevékenységemben meghatározó volt: egy lány csak akkor tanuljon, ha kiváló teljesítményt nyújt. Ehhez apám szigorúan tartotta magát, és bár nem voltam rossz tanuló, az alsó osztályokban becsüszott két-három kettes (ma négyes) elég keservessé tette a bizonyítványosztás napját. Szerencsére ez a nemi megkülönböztetés nem tett feministává, de mindig törekedtem arra, hogy női szerepköröm plusz terhei ellenére, teljesítményem ne maradjon el a férfi kollégáimétól” (Korall 2005 (21–22) 162).

László, Kubinyi András, Niederhauser Emil, Ritoók Zsigmond) van szerepe az Eötvös Collegiumnak. Az intézmény említése az irodalmároknál nemcsak a kollégista Németh G. Bélánál tűnik fel, hanem Poszler Györgynél is, akit nem vettek fel az intézmény hallgatói közé. A kérdezetteknek 17,64%-a volt tehát az Eötvös Collegium hallgatója. Tanulságos viszont, hogy az ötvenesek közül, az intézményekben aktív szerepet játszó kutatók közül senki nem hivatkozik Eötvös kollégista neveltetésre. Mindenképpen tanulságos azonban, hogy a párizsi École normale supérieure mintájára létesített intézmény nem tudott olyan tudományos legitimációs forrássá válni, mint francia párja.⁸

Beszédhelyzet és élettörténet. A két szövegsorozat meglehetősen eltérő kommunikációs lehetőségeket, viselkedésmintákat írt elő. A beszédhelyzet azonban mindkét esetben feltételezte az értelmiségi szerepkörrel, ezen belül pedig az irodalomtudósi/társadalomtudósi funkcióval való azonosulást. Míg az élettörténetekben a szerzők maguk választották ki az azonosulás szempontjait, a kérdésekre válaszolók a beszélgetőpartner szempontjaira hagyatkoztak. A különbség leginkább abban nyilvánult meg, hogy a narratívák a beszélgetésekkel szemben nagyobb teret engedtek a szakmai identitás leszűkítésének, a történelmi státuson belül az egyes szerzők középkorásznak, történelmi antropológusnak vallották magukat, míg ezek a leszűkítések az irodalmároknál a kérdésekben implicit módon fogalmazódtak meg. A történészek fiatalabb generációja (Kövér György, Klaniczay Gábor, Gyáni Gábor) történészi identitásának specifikációját nem annyira a kutató korszak, mint inkább az alkalmazott módszertan, történetírói irányzat szempontjából ragadta meg. A kirajzolódó professzionalizációs tendencia egyre markánsabban a történelemszemléleten belüli eltérésekhez kapcsolódott. A Szirák Péter által irányított beszélgetések eleve kijelölték azt a szemléleti keretet, melyben a kérdezetteknek meg kellett szólalniuk: az irodalomtudomány alakulását, ebben a maguk helyét – jobb szó híján – a rendszerváltáshoz

⁸ A Collegiumra vonatkozó kijelentésekből idézek: „További önképzéssel, rengeteg olvasással, amiben az Eötvös Collegium nagyszerű könyvtára sokat segített, gyarapítottam ismereteimet” (*Korall* 2005 (21–22) 211); „A következő évben, minden protekció nélkül, fel is vettek. A Kollégiumnak akkor még nem voltak külön tanárai, de szakkollégiumában óraadóként kiváló embereket nyertek meg, nyelveket lehetett és kellett tanulni, és ott volt a nagyszerű tízig nyitva tartó könyvtár, s társbérlióként alattunk az első emeleten az Irodalomtudományi Intézet, rokonszenves, többnyire volt Eötvös kollégista munkatársaival” (*Korall* 2005 (21–22) 172). Kubinyi András, illetve Niederhauser Emil Kosáry Domokoshoz kötik az intézmény vonzerejét, Ritoók mindössze megemlíti, Németh G. Béla pedig Keresztury Dezsőre utal az irodalmár-képzést markánsan meghatározó egyéniségként.

képest kellett meghatározniuk. „Az interjúk olyan korszakban keletkeztek, amikor nyilvánvalóvá vált az irodalom szerepének gyökeres átalakulása. Az egyoldalú politikai-ideológiai szorításból való üdvös kiszabadulás együtt járt a legitimációs és értelmezési támasztékok megroppanásával. Az irodalom és az irodalmár is rákényszerült önmaga státusának és funkciójának újraértelmezésére. A kötet beszélgetései egy korszak szociális és kulturális önszemléletének kifejeződései is, a történelemmel, az értelmiségi szerepvállalással, az emlékezettel, az identitással, egy tudományág múltjával való szembenézés alkalmai is” (Szirák 2002: 7). Szirák Péter meglehetősen komolyan vette ennek a kijelentésnek a konzekvenciáit: minden esetben arra törekedett, hogy ezt az *újraértelmezést* kiprovokálja, még ha beszélgetőpartnerében nem is volt meg ez a szándék. Különösen érzékelhető ez a Tamás Attilával, a Veres Andrással készült interjúban, illetve a lukácsi tradícióhoz fűződő viszonyra való folyamatos rákérdezésben. Ez a kérdezésmód nem enged túl nagy játékeret a beszélgetőpartner számára, az interjúolvasóban pedig olyan benyomást kelt, mintha a kérdező kétféle partnerrel állna szemben: az újraértelmezésen már túllevőkkel (ilyen esetekben a kérdések tonalitásán érezhető az elismerés), illetve az újraértelmezésre kényszerítettekkel. Stratégiájával szemben Veres András lép fel legélesebben: „Kérdései kissé hivatalosan hangzanak. Az utolsó kérdésre leendő életrajzírómnak kell megadnia a választ, akinek módjában áll majd gondosan mérlegelni” (Szirák 2002: 128). Dávidházi Péter kétszer is kísérletet tesz arra, hogy Szirákot megfigyelőből megfigyeltté változtassa, és szerzőként munkáit aposztrofálja, ezzel annak a mezőnek a résztvevőjévé avatja, melynek átalakulására kíváncsi. A retrospektív karrierbeszélésre vonatkozó kérdést Kenyeres Zoltán és Kulcsár Szabó Ernő írják felül elméleti igényű válasszal: „Mindezzel csak azt szeretném mondani, hogy az európai típusú kultúráknak ebben a tudati helyzetében természetesen az ember önmagáról sem képes összefüggő történetet mondani, hacsak nem keveri össze a kronológiát a folyamatszerűséggel” (Szirák 2002: 144); „Nekem furcsa módon nincsenek történetek az emlékezetemben. Illetve, ha vannak, nem kötődik hozzájuk állandósult jelentés. Igazuk lehet abban az újabb emlékezet-teóriáknak, hogy a történetek sohasem azok, amiknek az elbeszélőik tartják őket” (Szirák 2002: 31).

A *Korall* körkérdésére született válaszoknál evidensebb az az elméleti keret, melyhez a kérdezők alkalmazkodni akarnak. A felhívás ugyan nem nevezi meg, a kísérlet azonban igencsak hasonlít arra a francia történetírásban nevesített módszertani eljárásra, mely az *ego-histoire* nevet viseli

(Nora 1987).⁹ Az irányzathoz, illetve annak francia gyakorlatához való tudatos viszonyulásra két esetben van példa, Klaniczay Gábornál és Kövér Györgynél: „Tudom persze, hogy nemcsak visszaemlékezésről volna most itt szó, nem feltétlenül az ünnevelt »nagy öregek« *A Life of Learning* típusú önbemutatójáról, hanem inkább a francia *ego-histoire* műfajáról, arról, hogy a történész munka közben nem mulaszthatja el, hogy szembenézzen saját – akár kimondatlan – előfeltevésével és némi bepillantást adjon a munkáit meghatározó személyes világába.” (Klaniczay írásának már a címe is jelzi ennek a paradigmának a horizontját: *Egotrip.*); „Ha tehát bevezetésképpen felvillantom, milyen alternatívákról tudok, mi (más) akartam valaha lenni, ezt ellenpontozásként teszem, hogy bemutassam, mi minden lehettem volna, ha nem történész vált volna belőlem, persze akkor merőben másként nézne ki ez az *ego-histoire* is” (*Korall* 2005 (21–22) 197 és 212). Érdekes példa a Miskolczy Ambrusé, aki nem a francia irányzatra asszociál, hanem a freudizmus divatjának való behódolást sejt a kérdés mögött és ironikusan olvassa a felhívást, vagy pedig a Vonyó Józsefé, aki intuitíve jut el az eljárás módszertani hozadékához. Miskolczyt idézem: „Vajon a komolykodó körkérdésbe csomagolt Korall-kíváncsiság pragmatikus vagy öncélú voyeurködés? Az identitás-kereső divat része? Elhiszem a szerkesztőségnek, hogy minden válasznak »nagyon fogunk örülni«. Én is nagyon örültem, amikor Margaret Mead hagyatékában megtaláltam pszichológusának és grafológusának kilónyi látletét, de tíz perc is sok lett az antropológiából” (*Korall* 2005 (21–22) 245).

A biografikus narratívumok állandója, hogy az élettörténet jelentése az értelmiségi, szakmai mező többi résztvevőjéhez képesti különbségekből válik ki: a megkérdezettek olyan csoportnak tagjai, ahol az érvényesülést a mezőn belül érzékelhető hiány felismerése és kitöltése teszi lehetővé, a szakmai identitásnak tehát a többi azonos identitástól eltérő összetevői jelentősebbek lesznek a hasonlóaknál. A fentebb kiragadott interjúrészeket érzékeltették, hogy a megkérdezettek egy adott csoportja számol az identitás narratív megjelenítéseinek konstruáltságáról szóló elméletekkel, s ezekre reflektálva alakítja élettörténetét.

Szaktudós vagy értelmiségi? Irodalmár versus történész. A beszélgetések olyan szempontból polarizálódnak talán a legmarkánsabban, hogy a történészek szaktudományként viszonyulnak kutatásuk, munkájuk tárgyához, míg az irodalmárok hajlamosabbak a kultúra és a világ kérdései-

⁹ Az irányzat ellentmondásos fogadtatására kitűnő példát nyújt a *Le Débat* 1988 (49) *Autour de l'ego-histoire* című száma. Az irányzatról magyarul érintőlegesen: Horváth 1999.

ben egyaránt kompetensen ítélő értelmiségi toposzával azonosulni: vagyis a történészek strukturált, az irodalmárok inkább integrált szakmai identitással rendelkeznek. Ezt az összetevőt én a hobbik említésére való odafigyeléssel próbáltam mérni. A *szabadidős tevékenység* fogalmának értelmiségi közegben való értelmezésére Fónai Mihály tett kísérletet 1992-ben egy nyíregyházi populációból kiindulva. Kutatása, mely a *szabadidő társadalmának* Magyarországon való megjelenésére rákérdező program részét képezte, ilyen konklúzióval zárult: „Mindezek alapján az (mintába bekerült) értelmiségiek és a szabadidő »viszonya« valóban ambivalens: olyan időkeretről van szó, amely hiányként jelenik meg, ám erről az időről a megkérdezettek akár le is mondanának az önmegvalósítás és a siker – valamint a család – ellenében” (Fónai 1995: 97). A problémában eleve adódó nehézséget növelte az is, hogy a rendelkezésemre álló anyagban a kérdéskör egyenetlenül jelent meg, hiszen Szirák Péter bizonyos esetekben expliciten rákérdezett a hobbi-
ra, míg a történészek pályaeértékelése viszonylag nehezen engedett teret az erről való beszédnek. A megkérdezettek 55,88%-a említett hobbit, a 13 irodalmár közül 9-en, a 21 történész közül pedig 10-en. Bár a szabadidős foglalkozásokat „nem szakmai természetű hobbiként” kategorizáltam, látnom kellett, hogy ezt a fogalmat alkalmazni szinte egy esetben volt lehetséges, a Dávidházi Péterében. Nála a birkózás valóban megfelelt egy olyan tevékenység kritériumainak, melynek a kutatási területén belüli kamatoztathatóságára nem nyílt mód. A többi esetben azonban olyan kulturális eseményekbe való bekapcsolódást kezeltem hobbiként, mely nem tartozott szorosan az illető szakterületéhez. Szegedy-Maszák Mihály esetében például a zenéhez való viszonyát. Gunst Péter élettörténete az olvasást írta le olyan hobbiként, mely bár szakmai természetű, a szabadidő kitöltésének szinte exkluzív módját jelentette. Az esetek nagy hányadában a szabadidős tevékenység szakmai színezettel rendelkezett, illetve a szakmai tevékenység valamilyen aspektusával való törődés vált hobbivá: szintén Dávidházi Péterre utalhatnánk, aki jegyzetlapjainak, színes céduláinak beszerzése köré épített sajátos vásárlói szokásokat. Ezen túl viszont látható volt az, hogy az irodalmárok a társművészetekben is gondolkodnak, nagyon gyakran vállalják fel a kultúra integratív kérdéseiről való gondolkodás szerepkörét, illetve metafizikai és filozófiai antropológiai, etikai problémáknak is hajlamosak nekifutni. Ennek a tendenciának érdekes példája a Balassa Péterrel és Kulcsár Szabó Ernővel készült interjú, ellenpéldája pedig a Thomka Beátával készült, akinek az irodalomtudós-eszménye dolgozik talán a leginkább strukturált kultúrafogalommal. A válaszok sajnálatos módon nem tették lehetővé az időfelhasználás

spektrumának analízisét, így inkább csak az a jelenség körvonalazódott, hogy az alanyok szabadidős tevékenységként a szakmai világban is kama-
toztatható tevékenységi formákat preferálják.

Összegzés

Az interjúk elemzésének egyik tanulsága, hogy az értelmiségi származás előnyt biztosító, de nem elégséges feltétele a csoportba való bekerülésnek: a frekvenciált intézmények presztízse, a kialakított kapcsolatháló, a nevelődés és képességek által kialakított *differentia specifica* teszik véglegessé az odatartozást. Ugyanakkor azonban a két interjúcsoport elkészítése között eltelt 6 év a politikai szférától való folyamatos eltávolodást, illetve a professzionalizáció és a szakmai közösség egyre hermetikusabbá válását jelentette. A történészek 2005-ben készült beszámolóiból már látható az, ami az irodalmár-szakma elitjének kortárs vitáiból 1999-hez képest olvasható ki: a szakmai identitás strukturáltabbá válása. Az utóbbi években zajló irodalomelmélet *versus* irodalomtörténet viták kontextusában¹⁰ mindenképpen elgondolkodtató az öt-hat évvel korábbi integrált kultúrafogalommal dolgozó, átfogó értelmiségi-szerepkörhöz igazodó irodalmár-öndefiníció. Ehhez képest mára a strukturált értelmiségi definíció itt is uralkodóvá vált, a vita pedig ennek kétféle értelmezése között zajlik.

Szakirodalom

BOURDIEU, Pierre

1986 *L'illusion biographique. Actes de la recherche en sciences sociales XII.* (62–63) 69–72.

1989 *La Noblesse d'État. Grandes Écoles et esprit de corps.* (Le Sens Commun.) Minuit, Paris

¹⁰ Az ELTE BTK Régi Magyar Irodalomtörténeti Tanszéke által 2003. április 3-án *Mi, filológusok* címmel szervezett kollokvium anyaga: *Irodalomtudományi Közlemények* 2003. (6) 628–760; a hozzászólások pedig a *Irodalomtudományi Közlemények* 2004. (1) 3–110. Bár a vitán kívül, de hasonló problémákat járt körül: Takáts 2004.

CHARLE, Christophe (réd.)

1996 *Les intellectuels en Europe au 19e siècle. Essai d'histoire comparée.*
Seuil, Paris

FONAI Mihály

1995 Értelmiség és szabadidő. In: TIBORI Tímea (szerk.): *Társadalmi idő – szabadidő. A szabadidő új problémái a mai társadalmakban.*
Magyar Szabadidő Társaság, Budapest, 88-100.

GERGELY András, A. – SZAKÁL Gyula (szerk.)

2004 *Társadalmi tőke, karrieresélyek, viselkedésminták.* (MTA PTI Etno-regionális Kutatóközpont Munkafüzetek, 97.) MTA Politikai Tudományok Intézete, Etnoregionális Kutatóközpont, Budapest

HORVÁTH Zsolt, K.

1999 Az eltűnt emlékezet nyomában. Pierre Nora és a történeti emlékezetkutatás francia látképe. *Aetas X.* (3) 132–142.

HUSZÁR Tibor (szerk.)

1977 *Fejezetek az értelmiség történetéből.* Gondolat Kiadó, Budapest

1981 *Értelmiségyszociológiai írások Magyarországon 1900–1945.* Kossuth Könyvkiadó, Budapest

KACSUK Zoltán

2005 Szubkultúrák, poszt-szubkultúrák és neo-törzsek. A (látványos) ifjúsági (szub)kultúrák brit kutatásának legújabb hulláma. *Replika.* (53) 91–110.

2005 Hogyan lettem történész? A *Korall* körkérdése a pályaválasztásról. *Korall* 6. (21–22) 161–284.

KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL (kiad.)

2003 *Népszámlálás 2001, 7. Foglalkozási és napi ingázási adatok.*
Központi Statisztikai Hivatal, Budapest

LADÁNYI János

1994 Iskola, tudás, értelmiség a változó stratifikációs térben. *Valóság* XXX-VII. (1) 54–58.

MASSEAU, Didier

1996 *L'Invention de l'intellectuel dans l'Europe du XVIIIe siècle.* PUF, Paris

NORA, Pierre

1987 *Essais d'ego-histoire.* Gallimard, Paris

RIOUX, Jean-Pierre – SIRINELLI, Jean-François (réds.)

1997 *Pour une histoire culturelle.* (L'Univers Historique) Seuil, Paris

SZALAI Erzsébet

1994 Útelágazás. In: Uő: *Útelágazás. Hatalom és értelmiség az államszocializmus után*. Pesti Szalon Könyvkiadó–Savaria University Press, Budapest–Szombathely, 3–25.

SZIRÁK Péter

2002 *Pályák emlékezete. Szirák Péter beszélgetései irodalomtudósokkal*. Balassi Kiadó, Budapest

TAKÁTS József

2004 A Kulcsár Szabó-iskola és a „kulturális fordulat”. *Jelenkor* XLVII. (11) 1165–1178.

